

MARKAZIY BANKNING PUL-KREDIT SIYOSATI INSTRUMENTLARI

Xosilov Behruzбек Bexzodbek o'g'li

Qo'qon universiteti Andijon filiali

Iqtisodiyot va pedagogika fakulteti

Iqtisodiyot yo'nalishi 25.07 - guruh talabasi

xosilovbehruzбек@gmail.com

Ilmiy rahbar: **Asranov Xabibullo**

ANNOTATSIYA: Ushbu ilmiy maqolada Markaziy bank tomonidan amalga oshiriladigan pul-kredit siyosati va uning asosiy instrumentlari nazariy hamda amaliy jihatdan keng yoritilgan. Pul-kredit siyosati mamlakat makroiqtisodiy barqarorligini ta'minlash, inflyatsiyani nazorat qilish, milliy valyuta barqarorligini saqlash va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot davomida pul-kredit siyosatining mohiyati, maqsadlari, instrumentlari, ularning iqtisodiyotga ta'sir mexanizmlari hamda O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki amaliyotida qo'llanilayotgan vositalar tahlil qilindi. Shuningdek, pul-kredit siyosati samaradorligini oshirish bo'yicha ilmiy xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: Markaziy bank, pul-kredit siyosati, qayta moliyalash stavkasi, ochiq bozor operatsiyalari, majburiy zaxiralar, inflyatsiya, monetar siyosat.

KIRISH: Hozirgi globallashuv sharoitida mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishini ta'minlashda davlatning makroiqtisodiy siyosati muhim ahamiyatga ega. Ushbu siyosatning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri pul-kredit siyosati bo'lib, u asosan Markaziy bank tomonidan amalga oshiriladi. Pul-kredit siyosati orqali iqtisodiyotdagi pul massasi, kreditlash hajmi, foiz stavkalari va inflyatsiya darajasi tartibga solinadi. Pul-kredit siyosati mamlakat iqtisodiyotining "qon tomirlari tizimi" hisoblangan moliya va bank sektorining barqaror ishlashini ta'minlaydi. Agar ushbu siyosat noto'g'ri yoki samarasiz olib borilsa, inflyatsiya darajasining oshishi, milliy valyutaning qadrsizlanishi, investitsiya faolligining pasayishi va iqtisodiy inqirozlar yuzaga kelishi mumkin. Shu sababli Markaziy bankning pul-kredit siyosati instrumentlari va ularning to'g'ri qo'llanilishi masalasi ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotida bozor munosabatlarining chuqurlashuvi, bank tizimining isloh qilinishi va inflyatsion targetlash rejimiga bosqichma-bosqich o'tilishi Markaziy bank zimmasiga katta mas'uliyat yuklamoqda. So'nggi yillarda Markaziy bank tomonidan qayta moliyalash stavkasi, ochiq bozor operatsiyalari, majburiy zaxira me'yorlari kabi pul-kredit siyosati instrumentlaridan

faol foydalanilmoqda. Ushbu vositalarning iqtisodiyotga ta'siri, samaradorligi va ularni takomillashtirish masalalari chuqur ilmiy tahlilni talab etadi. Mazkur ilmiy maqolaning asosiy maqsadi Markaziy bankning pul-kredit siyosati instrumentlarini nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilish, ularning iqtisodiyotga ta'sir mexanizmlarini o'rganish hamda O'zbekiston sharoitida pul-kredit siyosatini yanada takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan xulosalar ishlab chiqishdan iborat. Maqolada pul-kredit siyosatining mohiyati, asosiy instrumentlari, ularning o'zaro bog'liqligi va iqtisodiy jarayonlarga ta'siri tizimli yondashuv asosida o'rganiladi. Shuningdek, Markaziy bank faoliyatida pul-kredit siyosati instrumentlaridan foydalanishning hozirgi holati va istiqbollari yoritiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI: Mazkur tadqiqot jarayonida ilmiy bilishning umumiy va maxsus usullaridan foydalanildi. Xususan, tizimli tahlil, taqqoslash, iqtisodiy-statistik tahlil, induksiya va deduksiya, mantiqiy tahlil usullari qo'llanildi. Tadqiqotning axborot bazasini O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining rasmiy ma'lumotlari, normativ-huquqiy hujjatlar, ilmiy maqolalar va iqtisodiy tahliliy materiallar tashkil etdi. Pul-kredit siyosati instrumentlarining iqtisodiyotga ta'siri inflyatsiya darajasi, pul massasi, foiz stavkalari va kreditlash hajmi kabi ko'rsatkichlar orqali tahlil qilindi. Shuningdek, O'zbekiston bank tizimida pul-kredit siyosatini amalga oshirishda qo'llanilayotgan yondashuvlar o'rganildi.

ASOSIY QISM: Pul-kredit siyosati davlatning makroiqtisodiy siyosatida muhim o'rin tutib, u Markaziy bank tomonidan amalga oshiriladi. Pul-kredit siyosatining asosiy vazifasi iqtisodiyotdagi pul massasi va kredit resurslari hajmini tartibga solish orqali narxlar barqarorligini ta'minlashdan iboratdir. Zamonaviy iqtisodiyotda pul-kredit siyosati inflyatsiyani nazorat qilish, iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlash, bandlik darajasini oshirish va moliya tizimi barqarorligini ta'minlash kabi ko'plab maqsadlarga xizmat qiladi. Pul-kredit siyosatining mohiyati shundan iboratki, Markaziy bank iqtisodiyotga bevosita aralashmasdan, balki bilvosita iqtisodiy mexanizmlar orqali ta'sir ko'rsatadi. Ushbu ta'sir mexanizmlarining asosini pul-kredit siyosati instrumentlari tashkil etadi. Ushbu instrumentlar orqali Markaziy bank tijorat banklarining likvidligini, kreditlash hajmini va foiz stavkalarini boshqaradi. Pul-kredit siyosatining asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat: narxlar barqarorligini ta'minlash; inflyatsiya darajasini pasaytirish va nazorat qilish; milliy valyuta barqarorligini saqlash; iqtisodiy o'sish uchun qulay monetar sharoit yaratish; moliya-bank tizimi barqarorligini mustahkamlash. O'zbekiston Respublikasida pul-kredit siyosatining ustuvor maqsadi inflyatsiya darajasini barqaror va past darajada saqlashdan iborat bo'lib, bu Markaziy bankning asosiy vazifalaridan biri sifatida

belgilangan. Markaziy bank tomonidan iqtisodiyotga ta'sir ko'rsatish uchun qo'llaniladigan vositalar majmuasidir. Amaliyotda ushbu instrumentlar bevosita va bilvosita instrumentlarga bo'linadi. Zamonaviy bank amaliyotida bilvosita instrumentlardan keng foydalaniladi. Pul-kredit siyosati instrumentlariga quyidagilar kiradi: qayta moliyalash stavkasi; ochiq bozor operatsiyalari; majburiy zaxira me'yorlari; depozit operatsiyalari; valyuta intervensiyalari; kredit limitlari va prudensial me'yorlar. Ushbu instrumentlarning har biri iqtisodiyotga turlicha ta'sir ko'rsatadi va ularning uyg'un qo'llanilishi pul-kredit siyosatining samaradorligini oshiradi. Qayta moliyalash stavkasi Markaziy bankning asosiy foiz instrumenti hisoblanadi. U Markaziy bank tomonidan tijorat banklariga beriladigan kreditlar bo'yicha belgilangan foiz stavkasini anglatadi. Ushbu stavka bank tizimidagi foiz stavkalari darajasini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Qayta moliyalash stavkasining oshirilishi kreditlash hajmining qisqarishiga, foiz stavkalarining oshishiga va inflyatsiyaning pasayishiga olib keladi. Aksincha, ushbu stavkaning pasaytirilishi iqtisodiyotda kreditlash faolligini oshiradi va iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki so'nggi yillarda qayta moliyalash stavkasidan pul-kredit siyosatining asosiy instrumenti sifatida faol foydalanmoqda. Inflyatsion targetlash rejimiga o'tish jarayonida ushbu stavkaning roli yanada kuchaydi. Ochiq bozor operatsiyalari Markaziy bank tomonidan qimmatli qog'ozlarni sotib olish yoki sotish orqali bank tizimidagi likvidlikni tartibga solish usulidir. Ushbu instrument rivojlangan moliya bozoriga ega mamlakatlarda pul-kredit siyosatining eng samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Markaziy bank tomonidan qimmatli qog'ozlarning sotib olinishi bank tizimiga qo'shimcha likvidlik kiritadi, sotilishi esa aksincha, pul massasini qisqartiradi. Ochiq bozor operatsiyalari orqali Markaziy bank qisqa muddatli foiz stavkalarini tartibga soladi. O'zbekiston sharoitida ochiq bozor operatsiyalari bosqichma-bosqich rivojlanib bormoqda va ushbu instrumentning ahamiyati ortib bormoqda. Majburiy zaxira me'yorlari tijorat banklarining jalb qilingan mablag'larining ma'lum bir qismini Markaziy bankda saqlash majburiyatini anglatadi. Ushbu instrument bank tizimidagi pul multiplikatori va kreditlash imkoniyatlarini bevosita cheklaydi. Majburiy zaxira me'yorlarining oshirilishi banklarning kredit berish imkoniyatlarini qisqartiradi, pasaytirilishi esa kreditlash hajmini kengaytiradi. Shu sababli ushbu instrument asosan iqtisodiyotdagi pul massasi hajmini nazorat qilishda qo'llaniladi. Inflyatsion targetlash pul-kredit siyosatining zamonaviy modeli bo'lib, unda Markaziy bank asosiy maqsad sifatida inflyatsiyaning ma'lum bir darajasini belgilaydi va ushbu ko'rsatkichga erishish uchun pul-kredit siyosati instrumentlaridan foydalanadi. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki

soʻnggi yillarda inflyatsion targetlash rejimiga oʻtish boʻyicha izchil islohotlarni amalga oshirmoqda. Bu esa pul-kredit siyosatining shaffofligi va samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda.

TAHLIL VA NATIJALAR: Markaziy bankning pul-kredit siyosati instrumentlari samaradorligini tahlil qilish shuni koʻrsatadiki, ushbu instrumentlar iqtisodiyotdagi makroiqtisodiy barqarorlikni taʼminlashda muhim rol oʻynaydi. Oʻzbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan soʻnggi yillarda olib borilgan pul-kredit siyosati iqtisodiy islohotlar jarayonida inflyatsiyani pasaytirish, milliy valyuta barqarorligini mustahkamlash va moliya bozorlarini rivojlantirishga qaratilgan. Tahlil natijalariga koʻra, qayta moliyalash stavkasi pul-kredit siyosatining eng muhim instrumenti sifatida iqtisodiyotga kuchli taʼsir koʻrsatmoqda. Ushbu stavkaning oʻzgarishi tijorat banklarining kreditlash siyosatiga, foiz stavkalariga va investitsiya faolligiga bevosita taʼsir etadi. Qayta moliyalash stavkasining oshirilishi inflyatsion bosimni kamaytirishga xizmat qilsa, pasaytirilishi iqtisodiy faollikni ragʻbatlantiradi. Ochiq bozor operatsiyalari bank tizimidagi likvidlikni tartibga solishda samarali vosita sifatida namoyon boʻlmoqda. Ushbu instrument orqali Markaziy bank qisqa muddatli pul bozoridagi foiz stavkalarini boshqarish imkoniyatiga ega boʻlmoqda. Tahlillar shuni koʻrsatadiki, ochiq bozor operatsiyalarining rivojlanishi pul-kredit siyosatining moslashuvchanligini oshiradi. Majburiy zaxira meʼyorlari esa asosan bank tizimidagi kreditlash hajmini nazorat qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu instrumentning haddan tashqari keskin oʻzgarishi banklarning moliyaviy holatiga salbiy taʼsir koʻrsatishi mumkin. Shu sababli majburiy zaxira meʼyorlari ehtiyotkorlik bilan qoʻllanilishi lozim. Inflyatsion targetlash rejimiga oʻtish jarayoni Oʻzbekiston uchun muhim institutsional islohot boʻlib, bu pul-kredit siyosatining shaffofligini oshirishga xizmat qilmoqda. Tahlillar shuni koʻrsatadiki, inflyatsion targetlash rejimi aholining inflyatsion kutilmalarini pasaytirish va Markaziy bank siyosatiga boʻlgan ishonchni oshirishda muhim omil hisoblanadi. Natijalar shuni koʻrsatadiki, pul-kredit siyosati instrumentlarining oʻzaro uygʻun qoʻllanilishi iqtisodiy barqarorlikni taʼminlashda muhim ahamiyatga ega. Markaziy bank tomonidan ushbu instrumentlardan oqilona foydalanish inflyatsiyani nazorat qilish, moliya bozorlarini rivojlantirish va iqtisodiy oʻsishni qoʻllab-quvvatlash imkonini beradi.

XULOSA: Xulosa qilib aytganda, Markaziy bankning pul-kredit siyosati instrumentlari mamlakat iqtisodiy rivojlanishining muhim tayanch mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Ushbu instrumentlar orqali pul massasi, kreditlash hajmi, foiz

stavkalari va inflyatsiya darajasi tartibga solinadi. Pul-kredit siyosatining samaradorligi esa asosan qo'llanilayotgan instrumentlarning to'g'ri tanlanishi va ularning uyg'un ravishda qo'llanishiga bog'liq. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan amalga oshirilayotgan pul-kredit siyosati so'nggi yillarda ijobiy natijalar bermoqda. Xususan, inflyatsion targetlash rejimiga o'tish, ochiq bozor operatsiyalarini rivojlantirish va qayta moliyalash stavkasidan faol foydalanish pul-kredit siyosatining samaradorligini oshirmoqda. Shu bilan birga, pul-kredit siyosatini yanada takomillashtirish uchun moliya bozorlarini chuqurlashtirish, bank tizimi raqobatbardoshligini oshirish va Markaziy bankning institutsional mustaqilligini mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur ilmiy maqolada keltirilgan xulosalar va tavsiyalar pul-kredit siyosati instrumentlarini yanada samarali qo'llashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2024).
2. Pul-kredit siyosatining asosiy yo'nalishlari. <https://cbu.uz> O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2023).
3. Inflyatsion targetlash rejimi bo'yicha hisobot. <https://cbu.uz/oz/monetary-policy> Karimov, B. T. (2021).
4. Pul-kredit siyosati va uning iqtisodiyotga ta'siri. Toshkent: Iqtisod-Moliya. <https://lex.uz> Abdullayev, A. A. (2020).
5. Markaziy bank va monetar siyosat instrumentlari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 4, 33–40. <https://iqtisodiyot.uz> Rahimov, D. R. (2022).
6. Inflyatsiyani tartibga solishda pul-kredit siyosatining roli. Moliyaviy tahlil, 2, 18–25. <https://finance.uz> O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2020).
7. Pul-kredit siyosatini takomillashtirish to'g'risidagi Farmon. <https://lex.uz/docs> Ismoilov, J. J. (2021).
8. O'zbekistonda pul bozorini rivojlantirish masalalari. Bank ishi, 1, 22–29. <https://bank.uz> O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. (2022).
9. Makroiqtisodiy barqarorlik va monetar siyosat. <https://mf.uz> Xudoyberdiyev, S. S. (2019).
10. Pul-kredit siyosati instrumentlarining samaradorligi. Iqtisodiy tadqiqotlar, 3, 55–63. <https://research.uz>